

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ СУТНОСТІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Т.Б. Кушнір, канд. екон. наук, доцент;

Ю.В. Сидоренко, аспірантка

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури

Виходячи з інтерпретації економічних категорій «стійкість» та «розвиток» проаналізовано сутність поняття «стійкий розвиток». Розкрито відмінність етимології термінів «стійкий» та «сталий» розвиток. Подано уточнене визначення стійкого розвитку підприємств.

ВСТУП

Сучасний стан економіки України характеризується високим рівнем невизначеності, посиленням процесів конкуренції та поширенням процесів глобалізації, а також ознаками кризового стану майже всіх галузей народного господарства. Перед сучасними підприємствами стоїть першочергове завдання вижити в несприятливих умовах, адаптуватися до них та стати на шлях стійкого розвитку, що став би запорукою майбутньої конкурентоспроможності. У зв'язку з цим дослідження сутності стійкого розвитку підприємств є особливо актуальними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізом питань економічного розвитку підприємств займалися зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Тодаро, І. Ансофф, П. Друкер, П. Самуельсон, В. Кіктушин, Л. Корнійчук, О. Раєвнева, Н. Куркін, Г. Піратовський, В. Денісов, Н. Афанасьєв, В. Пономаренко, О. Пушкар, Р. Єрмейчук, О. Чайковська, В. Василенко та інші.

Питання економічної стійкості підприємств викладено у роботах науковців: П. Єгорова, Л. Костирко, А. Козаченко, А. Воронкової, В. Медяник, В. Назарова, М. Фоміної, О. Чигиринець, О. Кирюхіної, Г. Станслера, В. Василенко, К. Попова. У той самий час інтегральне поняття «стійкого розвитку» як взаємопроекції понять стійкості та розвитку в науковій літературі висвітлено не у повній мірі і потребує подальших досліджень. Цим зумовлено необхідність аналізу сучасних наукових підходів до інтерпретацій сутності поняття «стійкий розвиток підприємств».

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є теоретичне дослідження та уточнення категорії стійкого розвитку підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Явний науковий інтерес до питань економічного розвитку підприємств спричинив виникнення різноманітності поглядів на розвиток, а також його видові прояви. Сьогодні не існує єдиного визначення розвитку підприємств - ряд авторів тлумачать його як рух системи у часі та просторі, як процес усередині соціально-економічної системи, як зміни у результаті такого процесу, як метод, як програму [1, с.54-56]. Відповідно до способу сумісної інтерпретації даного поняття автори оперують у своїх дослідженнях різними термінами, що є очевидним свідченням складності та комплексності категорії розвитку, яка поєднує в собі ряд характеристик, досліджених у [2, с.139-142]. Систематизація та узагальнення теорії розвитку дозволила дати таке визначення даного поняття: розвиток підприємств – це іманентна умова його існування, що

виражається у цілеспрямованому безперервному русі підприємства у просторі й часі та призводить до закономірних незворотних змін, рушійною силою розвитку є вирішення внутрішніх та зовнішніх суперечностей. Виходячи із даної інтерпретації, що базується на визнанні циклічності процесів розвитку, авторами виділено такі основні фази розвитку, як функціонування та криза.

На стадії функціонування підприємство перебуває в динамічному рівноважному стані, що дає можливість ефективно функціонувати внаслідок низької чутливості до впливу зовнішнього середовища та флуктуацій. На даному етапі розвитку зароджуються суперечності, які є джерелом змін. Вирішення таких суперечностей та перехід на нових якісний рівень розвитку пов'язаний з точкою фазового переходу-кризою (від грецьк. *krisis*- раптова зміна у проходженні хвороби, як правило, на краще).

Кризова фаза циклу характеризується втратою рівноваги, послабленням стійкості діючих механізмів управління системою та зародженням нових, більш життєздатних. У цей час система стає найбільш вразливою до флуктуацій та зовнішніх впливів, підвищується невизначеність та стохастичність (випадковість) перебігу процесів. Всім кризовим ситуаціям, індивідуальним для окремого підприємства, притаманні певні східні риси: у кризовому стані усі варіанти подій рівноімовірні, підвищується різноманітність, система стає надчутливою до флуктуацій і схильною до біфуркацій у будь-якому напрямі. У цей момент можливі два вектори подальшого перебігу змін - нисхідний та висхідний. У разі, коли система втрачає рівновагу без можливості її відновлення, вона прагне до хаосу, деструкції, і найбільш вірогідним стає припинення її існування. У такому випадку, коли система після втрати рівноваги набуває її нового значення, вона переходить на новий виток розвитку і знову стає стійкою. У такому разі виділимо кризи конструктивні та деструктивні відповідно, за яких відбувається руйнування, погіршення існуючих зв'язків, елементів, або їх створення, покращання, еволюція. Саме під час кризи починає діяти фундаментальний закон добору - коли все слабке і невитривале руйнується, залишаючи місце найкращому та найвитривалішому.

Модель розвитку підприємства як соціально-економічної системи у взаємозв'язку з різноманітними впливами зовнішнього середовища розроблено авторами та зображено на рис. 1.

Альтернативність розвитку в даному випадку розглядається в контексті того, чи зможе підприємство пережити чергову кризу та продовжити шлях розвитку, чи так і не вийде з кризи та буде зруйнованим. У такому випадку справедливим є твердження, що будь-яка система, перебуваючи у фазах функціонування чи кризи, має зберігати певну стійкість, оскільки у протилежному разі вона буде зруйнована і припинить своє існування, так ніколи і не вийшовши із чергового кризового стану. Стійкість є однією із найважливіших характеристик розвитку підприємства у взаємозв'язку із середовищем його існування.

Категорія «стійкість» є міждисциплінарною, застосовується у різних науках і дослідженнях, одна із основних категорій математики, теорії організації та загальної теорії систем. В економіко-математичному словнику [3, с. 557] стійкість визначено як рівновагу, як здатність системи, якій притаманна достатньо складна поведінка, зберігати деякі властивості і характеристики незмінними. В економічній літературі можна спостерігати такі визначення економічної стійкості підприємств: Є. Масленніков [4, с. 53] розглядає стійкість підприємства як його здатність, з урахуванням обмежень, висунутих економічним середовищем, безперервно оптимізувати ціни, обсяги виробництва та

ресурси для досягнення своїх цілей. Термін “стійкість системи” О. Шубравська визначає як «здатність нівелювати наслідки здійсненого на неї впливу, зберігаючи власну цілісність і структурну збалансованість», при цьому особливо наголошуючи на тому, що збереження стійкості не передбачає незмінності значень її параметрів, які можуть відтак змінюватися в рамках області стійкості [5, с. 37]. Автори характеризують стійкість підприємств як її “здатність функціонувати в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх факторів” [6, с. 136], як “здатність виконувати свою основну функцію в процесі дії на неї зовнішніх і (або) зовнішніх сил” [7, с. 79], а у роботі [8, с. 80] стійкість розкривається як “здатність протистояти негативним зовнішнім та внутрішнім впливам, вміння адаптуватися до умов, що змінюються”.

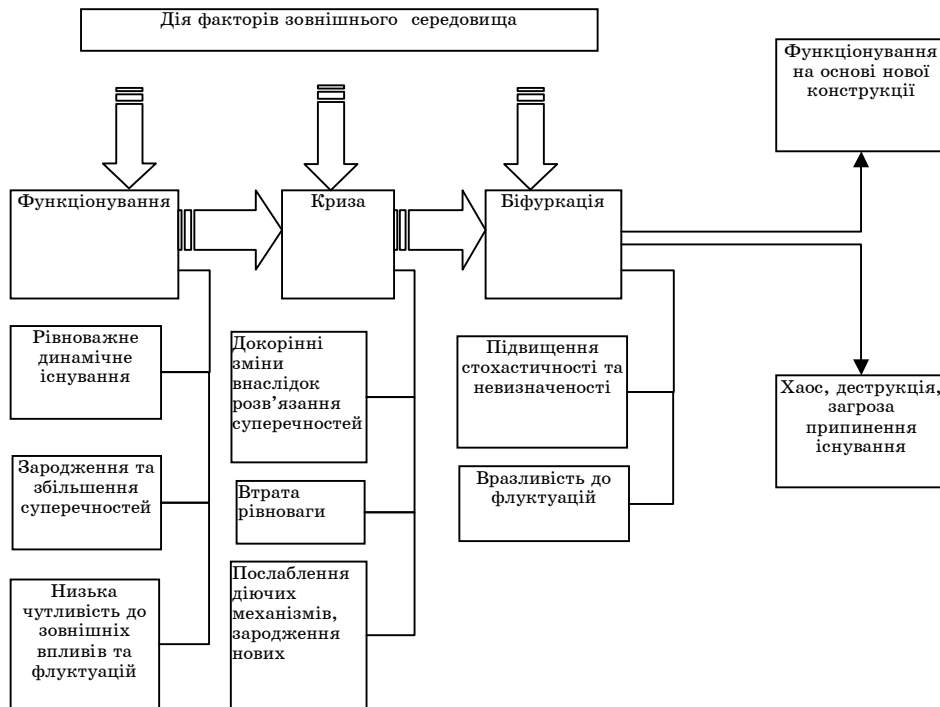

Рисунок 1 - Схема альтернатив розвитку підприємства

Класичним прикладам стійкого стану системи є рівновага, яка часто розглядається як синонім стійкості. Теорію рівноваги розглядав і автор тектології - загальної організаційної науки А.А. Богданов ще століття тому. На його думку, рівновагу варто розуміти не як застій, а як рухому рівновагу, тобто збалансованість усіх процесів, динамічну рівновагу.

На нашу думку, поняття стійкості тісно пов'язане зі збалансованістю, що може бути виражена у термінах загальної теорії систем як симетричність (грецьк. «symmetra» –співрозмірність).

Взаємна проекція понять «стійкість» та «розвиток» як необхідних передумов ефективного існування підприємства, як відкритої соціально-економічної системи виражається у понятті стійкого розвитку. Розвиток означає процес, динамічний рух системи у просторі та часі, стійкість же передбачає збалансованість, під стійкістю руху розуміються здатність системи майже не відхилитися від руху при будь-якому впливі, при взаємній проекції розвитку та стійкості. Система, що розвивається, характеризується втратою стійкості, руйнуванням її та здобуттям нового

стану стійкості. Це можна пояснити тим, що надмірна стійкість системи унеможливує розвиток, характеризується значною інерційністю і ускладнює можливості керування нею. Водночас перманентно нестійкий стан системи також ускладнює процеси розвитку, які мають на меті фіксацію певного нового стану системи. Відтак стійкість розвитку має розглядатися в контексті існування певних меж стійкості, в рамках яких існування системи є стійким. Іншими словами, стійкість означає, що деякі характеристики системи залишаються незмінними при всіх варіантах розвитку.

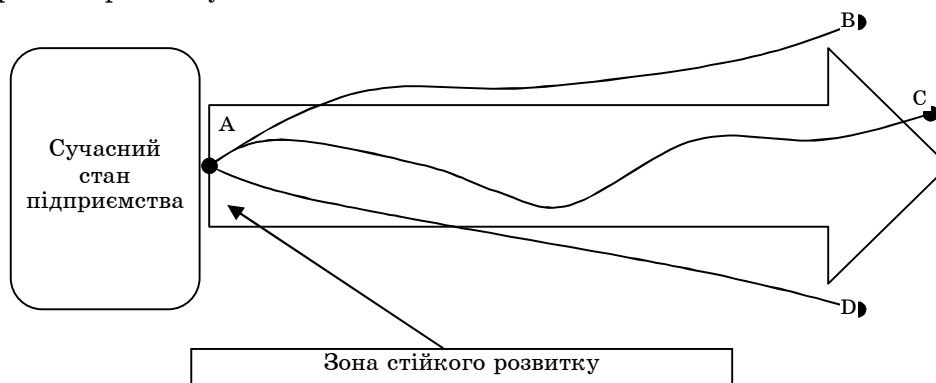

Рисунок 2 - Концептуальна модель стійкого розвитку підприємств

На рисунку подане схематичне зображення процесів розвитку як певного руху від наявного стану (А) в напрямку цілей розвитку. Очевидно, що за наявної кількості ресурсів цілі розвитку можуть бути досягнуті різними шляхами при різних комбінаціях задіяних ресурсів. На схемі початковий стан підприємства позначено точкою n -вимірного простору А, де кожен вимір відповідає значенню певного параметра стану, альтернативність розвитку позначено траєкторіями А-В, А-С та А-Д. У цій графічній моделі подано зону стійкості розвитку, коли відхилення від розрахункового стану динамічної рівноваги параметрів, з одного боку, існує, що дає змогу підприємству розвиватися, змінювати траєкторії руху задля досягнення оптимального ефекту роботи, з іншого боку - контролювати рівень кризових явищ, аби не допустити краху підприємства. Стійким розвитком вважатимемо лише один із альтернативних шляхів А-С, оскільки його графічна траєкторія належить до зони стійкого розвитку і відхилення від стану динамічної рівноваги допустимі. В цей самий час політика розвитку, реалізація якої має наслідком траєкторія А-Д, не дотримується принципів гармонійності та оптимальності, що призводить до появи та загострення неконтрольованих кризових явищ, не дозволяє досягти цілей системи і в перспективі може призвести до її руйнації. Траєкторія А-Д ілюструє інший альтернативний шлях розвитку, виражений зростанням, однак, на нашу думку, неконтрольоване та незаплановане зростання підприємств також становить певну загрозу занадто ризикованого та інтенсивного використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів і створює загрозу безпеці роботи економічної системи.

Стійкий розвиток соціально-економічних систем є предметом дослідження таких наукових напрямів, як еволюційна економіка, концепція стійкого зростання, екологічна економіка, теорія катастроф, кібернетика і теорія інформації, теорія економічних циклів. В економічній літературі також можна зустріти термін «сталій розвиток». Однак, на нашу думку, необхідно розмежувати ці поняття, оскільки вони несуть у собі дещо відмінне смислове навантаження. Під сталим станом

розуміють деякий постійний, стабільний стан системи. Звернувшись до тлумачного словника, отримуємо означення терміна «сталий» як такого, що не змінюється, не зазнає коливань, не піддається змінам, незмінного, постійного [9, с.1383], тобто ознака сталості надає явищу характеру стаціонарності ті незмінності, що вбачається неможливим з огляду на розуміння розвитку як постійної зміни станів системи. На нашу думку, більш доречним є вживання ознаки сталості для позначення. В той же час «стійким» називається те, що здатне зберігатися чи існувати за несприятливих (кризових) умов, витривале. Отже, саме поняття «стійкий розвиток» розкриває сутність збереження економічною системою наміченого режиму руху в умовах дії обмежень та суперечностей зовнішнього та внутрішнього середовищ, коли підприємство оптимізує та збалансовує свою діяльність для уникнення глибоких криз та досягнення поставлених цілей.

Таким чином, під стійким розвитком розуміють збалансований цілеспрямований рух соціально-економічної системи в просторі та часі, що визначає здатність системи утримувати певний набір своїх сутнісних параметрів та характеристик у межах зони стійкості, незважаючи на вплив постійних зовнішніх та внутрішніх обмежень.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуто зміст категорій «розвиток підприємств» та «стійкість» з позицій циклізму, що дало змогу розкрити та сформулювати зміст категорії «стійкий розвиток підприємств» Теорія стійкого розвитку потребує подальшого дослідження із розширенням понятійно-категоріального апарату, а також розроблення ефективних економічних механізмів забезпечення стійкого розвитку підприємств різних галузей економіки.

SUMMARY

In the article the essence of concept «steady development» is exposed according to interpretations of economic categories «development» and «stability». The difference of etymology of terms «steady» and «permanent» development is exposed. The specified determination of steady development of enterprise is given.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сидоренко Ю. В. Розвиток підприємств: сучасні погляди на дефініцію / Ю.В.Сидоренко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2009. - №2. - С. 54-56.
2. Сидоренко Ю.В. Систематизація наукових підходів до класифікації різновидів розвитку підприємств / Ю.В.Сидоренко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2009. - №6. - С. 139-142.
3. Экономико-математический энциклопедический словарь / [ред. В.И. Данилов-Данильян]. - К.: Большая российская энциклопедия: Инфра-М, 2003. - 688с. - ISBN 516-000-594-3.
4. Масленников Е. Сущность устойчивости экономических систем / Е. В. Масленников // Региональные перспективы. - 2003. - № 4-5. - С.53.
5. Шубравська О. Сталій економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. Шубравська // Економіка України. - 2005. - №1. - С.36-42.
6. Чигринець О. Стійкість автотранспортних підприємств /О.Чигринець, О.Кирюхіна // Збірник наукових праць КУЕТТ. Серія «Економіка та управління». - 2003. - Вип.4. - С.136-140.
7. Пономаренко О. Поняття економічної стійкості / О.П. Пономаренко // Економічний вісник національного гірничого університету. - 2005. - №2. - С. 78-83.
8. Козаченко А.В. Малый бизнес : устойчивость и компенаторные возможности [монография] / А.В.Козаченко, А.Э Воронкова, В.Ю.Медяник, В.В.Назаров // К.:Либра.- 2003.- 328с. ISBN 966-7035-55-7.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і гол.ред. В.І.Бусел]. - К.: Ірпінь, Перун, 2007. - 1737с. ISBN 966-569-013-2.

Надійшла до редакції 29 вересня 2009 р.